

RĂDĂCINILE MARII UNIRI DIN 1918

de IOAN MITREA

Împlinirea a 70 de ani de la făurirea statului național unitar român este nu numai prilejul unei emoționante aniversări, al unui omagiu plin de recunoștință adus făuritorilor Marii Uniri, ci totodată și ocazia cea mai potrivită de a reaminti drumul devenirii noastre istorice, de a evidenția rădăcinile, temeiurile fundamentale și legitimitatea actului de la 1 Decembrie 1918.

Dacă analiza științifică a procesului devenirii istorice a poporului român demonstrează că pentru actul de la 1 Decembrie 1918 ne-am pregătit cu întreaga noastră istorie, aceeași analiză pune în lumină rădăcinile adânci ale temeiurilor ce legitimează Marea Unire.

Unitatea de ansamblu a poporului român, în speță unitatea etno-culturală românească, care întregeste paleta temeiurilor fundamentale ce legitimează actul de dreptate istorică de la 1 Decembrie 1918, își are rădăcinile în unitatea etno-culturală daco-romanică, iar aceasta, la rândul său, își avea înfipte rădăcinile adânc în unitatea etno-culturală traco-geto-dacică. Subliniind rădăcinile adânci ale poporului român N. Iorga scria cu o jumătate de secol în urmă „Este vorba de un popor care prin strămoșii săi își are rădăcini de patru ori milenare; aceasta este mândria și aceasta este puterea noastră“¹.

Pământul românesc, teritoriul vechii Dacii, este o capodoperă de armonie și unitate, realitate evidențiată de învățații antichității ca și de învățații epocii moderne. În acest spațiu geografic natura prezintă „armonie și unitate datorită intercondiționărilor atât de strânse dintre componentele ei“². Fără îndoială că șesuri, dealuri, munți și ape se întilnesc pretutindeni pe planeta noastră dar, așa cum observa un mare gânditor român contemporan, „combinația, armonizarea munților, șesurilor și apelor în spațiul nostru este o particularitate care o individualizează ca pe o ființă, prin trăsăturile ei personale“³. Un asemenea teritoriu, cum

1 N. Iorga, *Originea, firea și destinul neamului românesc*, în *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 4.

2 Victor Tufescu, Mircea Tufescu, *Ecologia și activitatea umană*, Ed. Albatros, București, 1981, p. 355.

3 Anton Dumitriu, *Cartea întilnirilor admirabile*, Ed. Eminescu, București, 1981, p. 284.

este spațiul vechii Dacii, avînd drept dominantă unitatea sa fizico-geografică, nu putea să nu influențeze evoluția comunităților umane care l-au locuit, avînd în vedere că din cele mai vechi timpuri s-a manifestat o interdependență dintre om și natură. Pe bună dreptate un mare istoric român analizînd influența cadrului geografic asupra istoriei românești conchidea „Înfățișarea pămîntului românesc, atît de unitară, a avut o consecință naturală sub raportul etnic: poporul care a locuit acest pămînt a fost de asemenea un popor unitar”⁴.

Încă din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, în care s-a realizat sinteza pretracică, rezultat al simbiozei autohtonilor agricultori și crescători de vite cu elemente pătrunse dinspre răsărit, sud și nord, și apoi de-a lungul epocii bronzului timpuriu și mijlociu, în care s-a realizat sinteza prototracică, și pînă spre sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului, deci în secolele XIII—XI î.e.n., cînd, după integrarea în fondul etno-cultural autohton a unor noi elemente răsăritene și est-central-europene s-a realizat o nouă mare sinteză etno-culturală, respectiv cea tracică, spațiul carpato-danubiano-pontic s-a caracterizat printr-o diversitate de culturi care nu a anulat unitatea de ansamblu etno-culturală, a fost în fapt o unitate în diversitate⁵.

Chiar și în perioada Hallstattului timpuriu, în care se manifestă o oarecare diversitate în aria lumii tracice, determinată de numeroși factori, precum și în unele fricțiuni și contradicții lăuntrice⁶, pe ansamblu se evidenziază totuși o relativă unitate etno-culturală.

În stadiul actual al cercetărilor arheologice s-a ajuns la concluzia că geto-dacii s-au individualizat din marea masă a tracilor în cursul secolelor VIII—VII î.e.n. (cca. 800-650 î.e.n.), perioadă în care s-a dez-

4 Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1973, p. 16.

5 Pentru ansamblul problematicii privind perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, precum și cu privire la epoca bronzului și începuturile epocii fierului, răstimp în care s-a cristalizat treptat lumea și civilizația tracică, parcurgînd succesiv etapele pretracică, prototracică și tracică, există o bogată bibliografie din care, pentru argumentarea demonstrației noastre, cităm selectiv: I. Nestor și E. Zaharia, *Sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze dans l'aire des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița*, în Dacia, N.S. XII, 1968, p. 17 și urm.; Sebastian Morintz, *Probleme privind originea tracilor în lumina cercetărilor arheologice*, în *Revista de istorie*, 30, 1977, 8, p. 1474 și urm.; Mircea Petrescu — Dimbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Ed. Junimea, Iași, 1978, p. 71-105; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1978; Sebastian Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, Ed. Academiei, București, 1978; Petre Roman, *Forme de manifestare culturală din neoliticul tîrziu și perioada de tranziție spre epoca bronzului*, în SCIVA, 32, 1981, 1, p. 21 și urm.; Manfred Oppermann, *Tracii între arcul carpatic și Marea Egee*, București, 1988.

6 C. Danov, *Drevnija Trakya*, Sofia, 1969; Manfred Oppermann, *op. cit.*, p. 60-78.

voltat cultura Basarabi⁷, care acoperă unitar întreg spațiul carpato-danubiano-pontic. Etapă importantă a evoluției fondului local Hallstattian, avînd rădăcini în culturile bronzului mijlociu și tîrziu, cultura Basarabi, care corespunde în timp perioadei Hallstattului mijlociu, constituie cea mai grăitoare dovadă a unității etno-culturale a lumii geto-dacice, înainte de intrarea acestei lumi în sfera de preocupări a izvoarelor scrise grecești. Astăzi, este demonstrat științific că geții și dacii sînt unul și același popor, cercetarea arheologică dovedind unitatea culturii materiale și spirituale și în ultimă instanță unitatea etnică a celor desemnați prin numele de geți și daci⁸. Deși în Hallstattul tîrziu (mijlocul secolului al VI-lea î.e.n. — mijlocul secolului al V-lea î.e.n.), în spațiul amintit se deosebesc mai multe grupuri cu anumite particularități în dezvoltarea lor social-economică și culturală⁹, aceste particularități nu sparg însă unitatea etno-culturală geto-dacică.

Unitatea etno-culturală geto-dacică s-a maturizat în a doua epocă a fierului, cînd putem surprinde și evoluția unui proces istoric de organizare social-politică¹⁰, pentru a atinge cea mai clară expresie în epoca de maximă dezvoltare, respectiv epoca clasică, a lumii și civilizației geto-dacice (secolul I î.e.n. — secolul I e.n.), adică în perioada marcată de domniile lui Burebista și Decebal¹¹. Unitatea de civilizație și de neam, spirituală și economică, a constituit temeiurile unității politice geto-dacice realizată în secolul I î.e.n.¹². Aceeași unitate etno-culturală, deplin consolidată, a constituit fundamentul puternicei ridicări a statului dac sub conducerea lui Decebal¹³.

În cele două secole dinaintea cuceririi Daciei de către romani, deci în perioada clasică a culturii geto-dacice, contactele economice și culturale dintre lumea nord-dunăreană și lumea mediteraneeană în general,

7 Al. Vulpe, *Unitatea și semnificația istorică a culturii Basarabi*, Comunicare la al V-lea Simpozion anual de tracologie, Bacău, 16—17 octombrie 1982. Cf. Cronica lucrărilor simpozionului, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 323-324; Al. Vulpe, *Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabi-Kultur*, în *Dacia*, N.S., XXX, 1986, p. 51-68.

8 H. Daicoviciu, *Dacii*, Ed. științifică, București, 1965, p. 13-17; Al. Vulpe, *Geto-dacii ca unitate etno-istorică în lumea tracă*, în *SCIVA*, 13, 1980, nr. 1, p. 5-12.

9 Mircea Petrescu — Dimbovița, *op. cit.*, p. 109.

10 *Idem*, *op. cit.*, p. 140-143.

11 H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Ed. Dacia, Cluj, 1972; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, ediția a II-a, București, 1977; M. Petrescu — Dimbovița, *op. cit.*, p. 144-161; M. Babeș, *Unitatea și răspîndirea geto-dacilor în lumina documentelor arheologice (secolele al II-lea î.e.n. — I e.n.)*, în *SCIVA*, 30, 1979, nr. 3, p. 327-345; H. Daicoviciu, *Epoca clasică a civilizației daco-getice*, în *Revista de istorie*, 33, 1980, nr. 3, p. 421-441; D. Berciu, *Burebista și tradiția statală*, în *Revista de istorie*, 33, 1980, nr. 6, p. 1027-1042; N. Gostar, V. Lica, *Societatea geto-dacică de la Burebista la Decebal*, Ed. Junimea, Iași, 1984.

12 H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 50-104.

13 H. Daicoviciu, *Societatea dacică în epoca statului*, în *Studii dacice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 23-47; *idem*, *Temeiurile unității politice daco-getice*, în *Steaua*, 34, 1983, nr. 12, p. 47-52.

și cu lumea romană în special, au cunoscut o amploare și intensitate deosebită¹⁴, pregătind astfel societatea geto-dacică pentru opera, deosebit de complexă, de asimilare romană.

În epoca stăpînirii de către romani a unei părți din teritoriul fostului stat dacic s-a realizat o nouă sinteză etno-culturală, (incluzînd și aspectul lingvistic), cea daco-romano-moesică, proces complex, cu o evoluție unitară dar în parte diferențiată, în funcție de loc și timp.

În vremea provinciei Dacia (106—271), s-a realizat un adevărat transfer de civilizație romană la nord de Dunăre, s-a desfășurat în esență simbioza daco-romană¹⁵. Procesul simbiozei daco-romane s-a desfășurat și în Dobrogea în veacurile I—III e.n.¹⁶. Rezultatele cercetărilor arheologice din ultimele decenii au demonstrat că procesul de romanizare nu s-a limitat doar la regiunile stăpînite efectiv de romani ci s-a desfășurat, în ritmuri diferite, și în teritoriul în care au continuat să trăiască dacii liberi¹⁷.

Analiza conținutului culturii materiale și spirituale, precum și a elementelor etnice, din secolele II—III, demonstrează că și în această epocă, în care o parte a teritoriului vechii Dacii s-a aflat sub stăpînire efectivă romană, s-a păstrat unitatea etno-culturală în spațiul carpato-danubiano-pontic. Coordonatele acestei unități au fost pe de o parte fondul etno-cultural autohton, în speță dacic, care se întilnește deopotrîivă în spațiul dacic liber¹⁸, dar și în Dacia romană¹⁹, iar pe de altă

14 V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923; I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974; Idem, *Comerțul roman și cucerirea Daciei*, în Sargeția, XI—XII, 1974—1975, p. 237-249; V. Mihăilescu-Birliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980; D. Berciu, *Buridava*, Ed. Academiei, București, 1978.

15 D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a III-a, Ed. Academiei, București, 1968; Idem, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană*, Ed. științifică, București, 1969; Liviu Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei. Epocile daco-romană și romano-bizantină*, vol. II, Ed. Facla, Timișoara, 1980; D. Protase, *Considérations sur la romanisation en Dacie*, în Marisia, 10, 1980, p. 53-64; Ioan Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic*, Ed. Academiei, București, 1981; M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984.

16 Al. Suceveanu, *Fondul getic autohton și procesul romanizării în Dobrogea secolelor I—III e.n. în lumina săpăturilor de la Straja și Fintinele*, în Thraco-Dacia, 2, 1981, p. 217-222.

17 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 177-185; V. Ursachi, *Elemente și influențe romane la est de Carpați în secolele II—III e.n.*, în Hierasus, 1, 1978, p. 147-185; Silviu Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei. Secolele II î.e.n. — III e.n.*, Ed. Junimea, Iași, 1980, p. 128-201, 225-249; Gh. Bichir, *Dacii liberi din Muntenia și relațiile lor cu romanii*, în Thraco-Dacia, II, 1981, p. 73-92; I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II—V e.n.*, Ed. Junimea, Iași, 1982, p. 17-85; N. Gostar, *Vechimea elementului roman la răsărit de Carpați*, în Istros, 2-4, 1981—1983, p. 225-234; Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Ed. Academiei, 1984, p. 38-40, 62-79, 95-106.

18 Cf. lucrările citate la nota 17.

19 D. Protase, *Autohtonii în Dacia, vol. I, Dacia romană*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1980.

parte elementul roman, în primul rînd sub aspectul culturii materiale și spirituale, care este prezent nu numai în teritoriul dacic aflat temporar sub stăpînire romană²⁰, dar și în lumea dacilor liberi²¹.

Continuitatea sintezei daco-romanice din secolele II—III, în secolele IV—V a fost hotărîtoare în procesul etnogenezei românilor, al păstrării unității etno-culturale romanice din secolele VI—VII și respectiv al unității etno-culturale românești din secolele VIII—IX încoace. Rezultatele cercetărilor arheologice din ultimele decenii au pus în lumină continuitatea creației materiale și spirituale, în esență continuitatea etno-culturală autohtonă daco-romanică în secolele IV—V²² și romanică în secolele VI—VII²³.

Neamurile în migrație, grupurile de goți care au staționat temporar pe aceste meleaguri (cca. 280/300—375/376), raidurile unor grupuri de huni (375/376—453), pătrunderea unor fracțiuni de triburi gepidice, avare și slave în secolele V—VI, în unele regiuni ale vechii Dacii, nu au dislocat populația autohtonă daco-romanică și respectiv romanică, nu au spart unitatea etno-culturală a blocului autohton.

Intensele cercetări arheologice, din ultimele decenii, au pus în evidență existența unei unități etno-culturale de factură romanică, omô-

20 Cf. lucrările citate la nota 15.

21 Cf. lucrările citate la nota 17.

22 Ligia Bârzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei)*, Ed. Academiei, București, 1973 ; Idem, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, Ed. Academiei, București, 1979 ; Gh. Diaconu, *Menținerea trăsăturilor caracteristice ale daco-romanilor în contactul cu migratorii în secolele II—V*, în RMM, 1980, nr. 4-5 p. 73-81 ; Ion Barnea, *Continuitatea elementului daco-roman după părăsirea aureliană, pe baza descoperirilor paleocreștine din Transilvania în lumina ultimei cercetări*, în Sargeția, 16-17, 1982—1983, p. 259-266.

23 I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roman*, în RRH, 3, 1964, p. 383-423 ; V. Teodorescu, *Despre cultura Ipotești Cîndești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei (regiunea Ploiești)*, în SCIV, 15, 1964, 4, p. 485-499 ; M. Petrescu — Dimbovița, *Considérations sur le problème des périodes de la culture matérielle en Moldavie du VI-e au XI-e siècles*, în RRH, 6, 1967, 2, p. 181-199 ; O. Toropu, *Romanitatea tîrzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III—XI)*, Craiova, 1976, p. 119-149 ; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Ed. Junimea, Iași, 1978, p. 11-66, 130-136 ; Eug. Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977, p. 100-121 ; Ioan Mîtreă, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI—IX e.n.*, în Carpica, XII, 1980, p. 55-190 ; Gh. Baltag, *Locuințe, ateliere și instalații de foc din secolele IV—VIII în așezarea de la Sighișoara — Dealul Viilor*, în RMM, 13, 1982, nr. 2, p. 44-50 ; Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V—VII e.n. (Așezarea de la Botoșana — Suceava)* Ed. Academiei, București, 1984 ; Aurelian Petre, *La romanité en Scythie Mineure (II-e—VII-e siècles de notre ère). Recherches archéologiques*, în Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen, Bulletin, XVII—XVIII, 1987, București, p. 6-117.

genă, în secolele VI—VII, în tot spațiul carpato-danubiano-pontic²⁴. În această etapă procesul de romanizare se generalizaseră, în fapt se încheiaseră, în tot teritoriul vechii Dacii. Unitatea culturii materiale din secolele VI—VII, din tot spațiul carpato-danubiano-pontic este evidențiată de conținutul culturilor de tip Bratei în Transilvania, Ipotești — Ciurel — Cîndești de la sud de Carpați și Costișa — Botoșana din teritoriile est-carpatică, de tipurile asemănătoare de așezări și locuințe, de ocupațiile principale ale populației (agricultură, creșterea vitelor), meșteșugurile practicate, de inventarul descoperit (ceramică, unelte, arme, obiecte de podoabă, monede etc.)²⁵. Aceeași unitate a culturii materiale și spirituale, dar și etnice, se degajă din constatările privind riturile și ritualurile de înmormîntare, inventarul necropolelor și din rezultatele analizelor antropologice²⁶.

În menținerea, dezvoltarea și maturizarea realităților etno-culturale omogene și unitare, de factură romanică din secolele VI—VII și vechi românești din secolul VIII încoace, din spațiul vechii Dacii, un rol important l-au avut permanentele legături cu lumea și civilizația bizantină²⁷, și în context creștinarea autohtonilor romanici²⁸. Permanentele legături cu lumea și civilizația bizantină au avut menirea de a contribui într-o măsură importantă la păstrarea și consolidarea „sigiliului Romei”, sigiliu extins în cele din urmă asupra întregului teritoriu carpato-danubiano-pontic, marcînd astfel încheierea procesului de formare a poporului român.

În aria largă, unitară și romanică din punct de vedere etno-cultural, a veacurilor VI—VII, s-a încheiat procesul etnogenezei românilor. Realitățile arheologice au pus în evidență prezența populației și civilizației vechi românești, în tot spațiul vechii Dacii începînd cu secolul al VIII-lea²⁹. Unitatea etno-culturală românească, din spațiul carpato-

24 Ioan Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI—IX*, în *Carpica*, XII, 1980, p. 128; Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V—VII e.n.*, p. 70-72. În aceste lucrări este citată o bogată bibliografie a problemei.

25 Cf. din lucrările citate la nota 23, datele privind inventarul descoperit în așezări.

26 Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic...*, p. 18-19; Eug. Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII...*, passim.

27 Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI e.n.*, Ed. Junimea, Iași, 1981.

28 M. Rusu, *Paléocreștinismul nord-dunărean și etnogeneza românilor*, în *AIIACN*, XXVI, 1983—1984, p. 35-84.

29 I. Nestor, *op. cit.*, în *RRH*, III, 1964, 3, p. 404; O. Toropu, *op. cit.*, p. 150-204; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic...* p. 88; Ioan Mitrea, *op. cit.*, p. 128; Dan Gh. Teodor, *Unele considerații privind încheierea procesului de formare a poporului român*, în *AM*, 9, 1980, p. 75-84.

danubiano-pontic s-a întărit, prin maturizarea structurilor unitare economice, sociale, politice și culturale în secolele VIII—XI³⁰.

Rezultatele cercetărilor arheologice, mai ales din ultimele decenii, permit precizarea că în nici una din etapele epocii secolelor VI—X, în care s-a încheiat procesul etnogenezei românilor (sec. VI—VII) și a început afirmarea civilizației vechi românești (sec. VIII—X), și în nici una din marile unități geografice ale spațiului carpato-danubiano-pontic, nu se constată viduri demografice. Numai ignorând și mistificând realitățile arheologice, concluziile la care s-a ajuns, unii istorici străini, certați cu adevărul, reactualizează idei și teze cu iz röslerian, teze ce neagă continuitatea și unitatea autohtonă, romanică și apoi veche românească, vorbind de „viduri demografice“ în anume zone și anume etape istorice din epoca la care ne referim, exagerând rolul unor populații în migrație asupra evoluției tabloului istoric și etno-cultural din spațiul vechii Dacii. Astăzi, mai mult ca oricând, pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice se demonstrează caracterul neștiințific și tendențios al unor asemenea teorii ce reactualizează idei și teze ale de mult depășitei teorii imigraționiste. Avem acum o bogată documentație care dovedește nu numai continuitatea neîntreruptă de viață autohtonă, romanică în secolele VI—VII și veche românească din secolul al VIII-lea încoace, ci permite și remodelarea structurilor unitare socio-economice, politice și culturale, dar și etnice, din tot spațiul carpato-danubiano-pontic. Pe baza analizei multiplelor atribute intrinseci a culturii materiale și spirituale, putem vorbi de existența unui adevărat model cultural romanic în secolele VI—VII și respectiv un model cultural vechi românesc din secolul al VIII-lea încoace.

Unitatea etno-culturală românească din veacurile VIII—XI se va consolida în veacurile următoare³¹, devenind astfel unul din temeiurile fundamentale ale Marii Uniri din 1918³².

Dacă, așa cum am arătat pe scurt, sinteza etno-culturală geto-dacică a constituit elementul de bază al sintezei daco-romane, iar aceasta a rodit în sinteza românească, la rîndul său unitatea etno-culturală geto-dacică este matrice pentru unitatea etno-culturală daco-romană și amîndouă se regăsesc în unitatea etno-culturală românească, constituind astfel unul din temeiurile fundamentale care legitimează actul de la 1 Decembrie 1918. Unitatea etno-culturală românească dimpreună cu alte elemente de unitate, maturizate sau constituite în epoca modernă, constituie cariatilele acestei minunate construcții, durată pentru veșnicie, care este statul național unitar și independent român.

30 Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii, Secolele VIII—XI*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1983.

31 Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în evul mediu*, Ed. Academiei, 1983.

32 Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia — încununare a ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968.